

مدلسازی و آینده‌نگری مینیم و ماکسیم درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان

منوچهر خردمندنیا*

چکیده

در این مقاله برای مینیم و ماکسیم درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان، یک مدل آنالیز کواریانس تعیین می‌کنیم. پس از بررسی مدل از لحاظ درستی فرضها، با استفاده از آن مقادیر آینده را تا سال ۱۳۸۰ پیش‌بینی می‌کنیم. مدل تعیین شده شامل یک متغیر توضیحی رسته‌ای دو سطحی با سطوح مینیم (۱) و ماکسیم (۲)، و تعداد محدودی متغیرهای توضیحی سینوسی - کسینوسی است. برای تعیین مؤلفه‌های سینوسی-کسینوسی معنی‌دار، با استفاده از دوره‌نگار، ترتیب اهمیت همسازها را در هر یک از دو سطح تعیین می‌کنیم. سپس با جستجو در بین چند همساز مهم اول، چرخه‌های معنی‌دار پنهان را پیدا می‌کنیم. الگوریتم موفقی که در این مقاله برای مدلسازی ارائه شده است برای هر سری دو سطحی تناوبی مشابه دیگری کاربرد دارد.

۱ تحلیل دوره‌نگار

در یک چرخه کامل از همساز تمام را دوره تناوب همساز تمام می‌نامند که برابر $1/f_i = n/i$ است. اگر n فرد باشد، آنگاه $q = (n-1)/2$ و ضرایب a_0, a_i, b_i که ضرایب فوریه نامیده می‌شوند از روابط زیر به دست می‌آیند:

یک سری زمانی $\{Z_t\}_{t=1}^n = \{Z_1, Z_2, \dots, Z_n\}$ را می‌توان به شکل زیر نوشت

$$Z_t = a_0 + h_1(t) + h_2(t) + \dots + h_q(t) \quad (1)$$

که در آن

$$\begin{cases} a_i = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n Z_t C_{it} \\ b_i = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n Z_t S_{it} \end{cases} \quad i = 1, 2, \dots, q \quad (2)$$

همساز تمام نامیده می‌شود. در رابطه اخیر

اگر n زوج باشد، آنگاه $q = n/2$ و به استثنای دو ضریب a_q و b_q ، بقیه ضرایب از روابط فوق به دست می‌آیند. در حالتی که n زوج است دو ضریب a_q و b_q از روابط زیر تعیین می‌شوند:

$$C_{it} = \cos(2\pi f_i t) \quad , \quad S_{it} = \sin(2\pi f_i t) \quad (3)$$

که در آن $f_i = i/n$ فراوانی همساز تمام نامیده می‌شود. تعداد مشاهدات

* دکتر منوچهر خردمندنیا، گروه آمار دانشگاه اصفهان

یک جدول آنالیز واریانس، $I(f_i)$ در واقع مجموع توان دوم متناظر با همساز تمام است (به [۱] نگاه کنید). فرض کنید که

$$I(f_k) = \max\{I(f_1), I(f_2), \dots, I(f_q)\}. \quad (۹)$$

در این صورت اگر بخواهیم امکان تقریب زدن سری زمانی $\{Z_t\}$ را فقط با یک همساز بررسی کنیم، مدل (۶) یک مدل آزمایشی مناسب است. اگر بخواهیم امکان تقریب زدن سری را با دو همساز بررسی کنیم مدل

$$Z_t = a_0 + h_k(t) + h_\ell(t) + e_t \quad (۱۰)$$

یک مدل آزمایشی مناسب است، که در آن برای تعیین ℓ ابتدا $I(f_\ell)$ را تعیین می‌کنیم. $I(f_\ell)$ ماکسیمم $I(f_i)$ ها بدون در نظر گرفتن $I(f_k)$ است.

هر چند نمایش فوری یک سری زمانی مقوله‌ای صرفاً ریاضی است ولی تعیین آن تعداد معدود از همسازها که تقریب خوبی به دست می‌دهند یک مقوله آماری است. به زبان آماری مقصود از مدلسازی فوری تعیین همسازهایی است که نقش معنی‌داری در تغییرپذیری سری دارند. هر روش معقولی که برای تعیین همسازهای معنی‌دار به کار برده شود، مستلزم جستجو در بین چند همساز مهم اول است. با استفاده از دوره‌نگار به سهولت می‌توان اهمیت همسازها و در نتیجه چند همساز مهم اول را تعیین کرد. یک روش ساده و مؤثر در الگوسازی فوری به این ترتیب است که همسازها را به ترتیب اهمیت یکی‌یکی به مدل اضافه کنیم و پارامترهایی را که تفاوت معنی‌دار با صفر ندارند، حذف کنیم. عمل افزودن همسازهای جدید را تا جایی ادامه می‌دهیم که به همسازهای بررسی می‌کنیم که هر دو مؤلفه کسینوسی و سینوسی آن نقش معنی‌داری در تغییرپذیری سری نداشته باشند. در اینجا عمل افزودن همساز جدید را متوقف نموده مدل آخری را به عنوان یک مدل آزمایشی مناسب کاندید می‌کنیم. بالاخره مدل آزمایشی را از لحاظ درستی فرضها مورد بررسیهای همه‌جانبه قرار داده در صورت لزوم تعدیلهایی در آن انجام می‌دهیم تا به مدلی برسیم که از مرحله بررسی درستی فرضها نیز موفق بیرون آید. در آزمونهای فرض برابری ضرایب فوری با صفر، هرچه که سطح معنی‌دار بودن را کوچکتر بگیریم مدل کوچکتری به عنوان مدل نهایی آزمایشی تعیین خواهد شد. تجارب مدلسازی فوری حاکی از آن است که برای سریهایی که دارای یک روند آشکار تناوبی هستند، سطح معنی‌دار $\alpha = 0.01$ معمولاً منجر به مدل معقولی می‌شود که به طور متعادل اصل کمترین توانهای دوم و اصل امساک را ارضاء نموده از مرحله بررسی درستی فرضها نیز با موفقیت عبور می‌کند. برای توضیحات نظری بیشتر راجع به تحلیل دوره‌نگار و مدلسازی فوری به خردمندیا (۱۳۷۶) مراجعه کنید. در این مرجع همچنین یک برنامه مینی‌تب برای محاسبات مربوط به دوره‌نگار ارائه شده و چگونگی استفاده از دستور GLM در مینی‌تب برای برآورد پارامترهای یک مدل خطی توضیح داده شده است.

$$a_q = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n (-1)^t Z_t, \quad b_q = 0. \quad (۵)$$

اگر یک سری زمانی از جمع یک مؤلفه تصادفی و یک مؤلفه تناوبی تشکیل شده باشد، تحت شرایطی کلی که معمولاً برقرار است، جمع تعداد معدودی از q همساز ممکن، تقریب خوبی برای توصیف آن سری تلقی می‌شود. به عنوان مثال فرض کنید که همساز تمام به تنهایی تقریب خوبی برای سری $\{Z_t\}_{t=1}^n$ باشد. در این صورت می‌توان نوشت

$$Z_t = a_0 + a_k \cos\left(2\pi \frac{k}{n} t\right) + b_k \sin\left(2\pi \frac{k}{n} t\right) + e_t \quad (۶)$$

که در آن e_t مجموع $q-1$ همساز دیگر است. رابطه (۶) را یک مدل فوری گوئیم. مدل فوری در واقع یک مدل رگرسیون است. به سهولت می‌توان نشان داد که برآورد کمترین توانهای دوم a_0, a_k و b_k از روابطی که در (۴) و (۵) داده شده به دست می‌آیند. رابطه (۱) را نمایش فوری یک سری زمانی گوئیم که آن را به صورت زیر می‌توان نوشت:

$$Z_t = a_0 + \sum_{i=1}^q (a_i \cos 2\pi \frac{i}{n} t + b_i \sin 2\pi \frac{i}{n} t). \quad (۷)$$

با در نظر گرفتن (۷) به عنوان یک مدل رگرسیون که در آن $e_t = 0$ به سهولت می‌توان نشان داد که برآورد کمترین توانهای دوم a_0, a_i ها، و b_i ها از روابط (۴) و (۵) به دست می‌آیند. توجه کنید که اگر q زوج باشد، آنگاه $q = n/2$ و $b_q = 0$ و ضرایب فوری عبارتند از $a_0, a_1, a_2, \dots, a_{n/2-1}, a_{n/2}, b_1, b_2, \dots, b_{n/2-1}$ و تعداد آنها n است و اگر q فرد باشد، آنگاه $q = (n-1)/2$ و ضرایب فوری عبارتند از $a_0, a_1, a_2, \dots, a_{(n-1)/2}, b_1, b_2, \dots, b_{(n-1)/2}$ و تعداد ضرایب n است. ملاحظه می‌شود که در (۷) چه n زوج و چه n فرد باشد، تعداد ضرایب برابر n یعنی برابر طول بردار پاسخ است.

تعیین تعداد معدودی از همسازها که از جمع آنها تقریب خوبی برای یک سری زمانی به دست آید مدلسازی فوری نامیده می‌شود. یک ابزار مؤثر و مفید در مدلسازی فوری، دوره‌نگار است. دوره‌نگار شامل q مقدار $I(f_1), I(f_2), \dots, I(f_q)$ است. اگر n فرد باشد، آنگاه

$$I(f_i) = \frac{n}{4} (a_i^2 + b_i^2), \quad i = 1, 2, \dots, q. \quad (۸)$$

اگر n زوج باشد، آنگاه برای $i \in \{1, 2, \dots, q-1\}$ مقادیر $I(f_i)$ از رابطه فوق به دست می‌آیند ولی برای $i = q$ داریم $I(f_q) = na_q^2$ ، که در آن a_i ها و b_i ها ضرایب فوری هستند. نموداری که مقادیر $I(f_i)$ را در مقابل i نشان دهد دوره‌نگار، نامیده می‌شود. با استفاده از دوره‌نگار، ترتیب اهمیت همسازها را می‌توان تعیین کرد. مقصود از اهمیت یک همساز، سهمی است که آن همساز از کل تغییرپذیری دارد. با در نظر گرفتن (۷) به عنوان یک الگوی رگرسیون که در آن $e_t = 0$ می‌توان نشان داد که در

۲ مدل سازی سری دو سطحی مورد بررسی

$$y_{jt} = \underset{(0)}{16,58} + \underset{(0)}{(-1)^j 11,36} - \underset{(0)}{7,67} \cos(2\pi \frac{\lambda}{96} t) + \underset{(0)}{9,61} \sin(2\pi \frac{\lambda}{96} t) + e_{jt} \quad (12)$$

که در آن $R^2 = 0,9825$ و $R_a^2 = 0,9822$. مقادیر R^2 و R_a^2 هر یک به نحوی میزان موفقیت مدل را نشان می دهند (نگاه کنید به [۳]). اعدادی که در داخل پرانتز، زیر برآورد پارامترها نوشته شده است، مقادیر احتمال برای آزمون فرض برابری ضریب فوری به صفر است. با توجه به اینکه در هر چهار مورد مقدار احتمال برابر صفر است، هر یک از فرضهای صفر $\mu = 0$ ، $\lambda = 0$ ، $a = 0$ و $b = 0$ با قاطعیت رد می شود.

اکنون امکان بهبود مدل (۱۲) را از جهات مختلف مورد بررسی قرار می دهیم. یکی از جهاتی که می بایست بررسی شود، بررسی معنی دار بودن اثر متقابل بین متغیر توضیحی رسته ای و متغیرهای توضیحی غیررسته ای است. به عبارت دیگر بررسی این فرض که ضریب $C_{\lambda t}$ در دو سطح مینیم و ماکسیم تفاوت معنی دار دارند و نیز بررسی این فرض که ضریب $S_{\lambda t}$ در دو سطح مینیم و ماکسیم به طور معنی داری متفاوت اند. مدل زیر فرض می کند که اثرات متقابل وجود دارند.

$$y_{jt} = \mu + (-1)^j \lambda + (a_{\lambda} + (-1)^j a) C_{\lambda t} + (b_{\lambda} + (-1)^j b) S_{\lambda t} + e_{jt} \quad (13)$$

مدل برازش شده به صورت زیر به دست می آید:

$$y_{jt} = \underset{(0)}{16,58} + \underset{(0)}{(-1)^j 11,36} - \underset{(0)}{7,67} + \underset{(0,158)}{(-1)^j 0,28} C_{\lambda t} + \underset{(0,103)}{(-1)^j 0,24} S_{\lambda t} + e_{jt} \quad (14)$$

مقدار احتمال برای آزمون فرضهای صفر عدم وجود اثر متقابل یعنی فرضهای $a = 0$ و $b = 0$ به ترتیب $0,903$ و $0,158$ به دست می آید. لذا فرض عدم وجود اثر متقابل پذیرفته می شود. جهت دیگری که برای بهبود مدل (۱۲) می بایست مورد بررسی قرار گیرد یافتن چرخه های معنی دار پنهان دیگری است که احتمالاً در باقیمانده های مدل (۱۲) وجود دارند. در نمودارهای (۳) و (۴)، دوره نگار باقیمانده های مدل (۱۲) به تفکیک دو سطح مینیم و ماکسیم ملاحظه می شوند. براساس این نمودارها پنج همساز مهم اول مربوط به باقیمانده های سطح مینیم به ترتیب اهمیت عبارت اند از: هفتم، شانزدهم، بیست و نهم، بیست و یکم و در مورد سطح ماکسیم به ترتیب اهمیت عبارت اند از: هفتم، شانزدهم، بیست و هفتم، بیست و یکم و دهم. ملاحظه می شود که دو همساز هفتم و شانزدهم، بعد از همساز هشتم مهمترین همسازهایی هستند که احتمال دارد حضور

مینیم مطلق و ماکسیم مطلق درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان از فروردین ۱۳۶۵ لغایت اسفند ۱۳۷۴ در جدول (۱) ملاحظه می شود. این داده ها با استفاده از سالنامه های آماری که همه ساله توسط مرکز آمار ایران منتشر می شود به دست آمده است. ارقام مربوط به بهمن و اسفند ۷۲ در سالنامه مربوطه گزارش نشده است. در جدول (۱) موارد گزارش شده را با علامت * مشخص نموده ایم. با نگاهی اجمالی به جدول (۱) ملاحظه می کنیم که بسیاری از داده های مربوط به دو سال ۷۳ و ۷۴ با داده های سالهای قبل ناهمخوانی دارند. در بررسیهایی که به عمل آمد معلوم شد که از فروردین ۷۳ مسئولیت اندازه گیری درجه حرارت هوای اصفهان به ایستگاه هواشناسی دیگری که از لحاظ شرایط محیطی و ارتفاع، تفاوت های قابل توجهی با ایستگاه هواشناسی قبلی دارد واگذار شده است. با توجه به این موارد تصمیم گرفتیم که مدل سازی را بر اساس داده های مربوط به هشت سال ۶۵-۷۲ قرار دهیم. در تجزیه و تحلیل های مقدماتی داده های هشت ساله مذکور سه مورد مینیم بهمن ۷۰، ماکسیم بهمن ۷۰ و ماکسیم اسفند ۷۰ به عنوان داده هایی پرت یا مشکوک تلقی شدند. داده های پرت و گزارش نشده را به عنوان داده های مفقود تلقی نموده با دستور GLM مینی تب و براساس مدل (۱۱) آنها را برآورد کردیم. به این ترتیب مقادیر مینیم بهمن ۷۰، مینیم بهمن ۷۲، مینیم اسفند ۷۲، ماکسیم بهمن ۷۰، ماکسیم اسفند ۷۰، ماکسیم بهمن ۷۲ و ماکسیم اسفند ۷۲ به ترتیب برابر $-6,2$ ، $-6,2$ ، $-2,5$ ، $16,5$ ، $20,3$ و $20,3$ برآورد گردید. این هفت عدد را به جای هفت مورد فوق الذکر قرار داده فرایند مدل سازی را براساس سری حاصله قرار دادیم. دستور GLM مینی تب از جمله دستوراتی است که اجازه می دهد تعدادی از داده ها مفقود باشند. در مینی تب یک داده مفقود با علامت * مشخص می شود. با توجه به ویژگی های آشکار، سری مورد بررسی (نمودار ۱) که دو سطحی است و دارای یک دوره تناوب آشکار ۱۲ است، مدل آنالیز کواریانس (۱۱) یک مدل آزمایشی اولیه معقول به نظر می رسد.

$$y_{jt} = \mu + \lambda_j + a_{\lambda} \cos(2\pi \frac{\lambda}{96} t) + b_{\lambda} \sin(2\pi \frac{\lambda}{96} t) + e_{jt} \quad (11)$$

که در آن $\sum_{j=1}^2 \lambda_j = 0$ ، $(j = 1, 2)$ ، $(t = 1, 2, \dots, 96)$. پارامتر μ ، یک میانگین عمومی است، پارامتر $\lambda_1 = -\lambda_2$ برای به حساب آوردن دو سطح مینیم و ماکسیم است و همساز هشتم یعنی $h_{\lambda}(t) = a_{\lambda} C_{\lambda t} + b_{\lambda} S_{\lambda t}$ برای به حساب آوردن فرکانس آشکار $\frac{1}{12} = \frac{1}{96}$ است. در (۱۱) به جای λ_j می توانیم عبارت $(-1)^j \lambda$ را قرار دهیم. واضح است که $\sum_{j=1}^2 (-1)^j \lambda = 0$. با استفاده از دستور GLM مینی تب، مدل برازش شده به صورت زیر به دست می آید

جدول (۱۱) مینیمم مطلق و ماکسیمم مطلق درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان ۶۵-۷۴

سال ماه	مینیمم									
	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴
۱	۶٫۶	۲٫۶	۳٫۰	۱٫۰	-۲٫۱	۵٫۰	-۰٫۸	-۱٫۶	۱٫۴	-۲٫۴
۲	۸٫۶	۱۱٫۵	۱۱٫۶	۸٫۰	۹٫۲	۱۰٫۰	۸٫۰	۸٫۴	۵٫۸	۶٫۶
۳	۱۶٫۲	۱۳٫۴	۱۵٫۴	۱۶٫۰	۱۵٫۰	۱۰٫۰	۱۳٫۶	۱۵٫۲	۱۱٫۰	۱۰٫۴
۴	۱۹٫۴	۱۷٫۴	۱۷٫۴	۱۸٫۴	۱۹٫۶	۱۸٫۶	۱۹٫۲	۱۷٫۸	۱۴٫۵	۱۴٫۴
۵	۱۵٫۶	۱۸٫۸	۱۸٫۰	۱۹٫۰	۲۰٫۰	۱۹٫۲	۱۶٫۸	۱۸٫۶	۱۴٫۰	۱۴٫۶
۶	۱۲٫۰	۱۳٫۵	۱۱٫۴	۱۱٫۰	۱۲٫۰	۱۵٫۰	۱۰٫۶	۱۳٫۲	۴٫۴	۹٫۶
۷	۶٫۰	۴٫۰	۹٫۰	۷٫۰	۷٫۰	۸٫۰	۸٫۰	۵٫۴	۱٫۶	۱٫۶
۸	-۱٫۴	-۰٫۳	-۳٫۴	۱٫۰	۲٫۰	۱٫۸	۲٫۲	۰٫۰	-۲٫۵	-۱٫۰
۹	-۵٫۶	-۵٫۶	-۸٫۶	-۲٫۴	-۱٫۲	-۴٫۴	-۳٫۶	-۳٫۴	-۱۳٫۶	-۱۰٫۰
۱۰	-۴٫۶	-۶٫۵	-۶٫۶	-۷٫۲	-۸٫۶	-۸٫۰	-۷٫۲	-۴٫۲	-۹٫۶	-۱۹٫۴
۱۱	-۲٫۰	-۴٫۹	-۷٫۶	-۴٫۰	-۷٫۶	-۱۳٫۲	-۶٫۸	*	-۸٫۴	-۱۱٫۴
۱۲	-۰٫۶	-۰٫۸	-۳٫۰	-۲٫۱	-۲٫۰	-۶٫۰	-۱٫۲	*	-۸٫۰	-۳٫۴

سال ماه	ماکسیمم									
	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴
۱	۲۴٫۴	۲۸٫۵	۲۷٫۸	۲۷٫۴	۲۹٫۶	۲۶٫۰	۲۶٫۰	۲۸٫۰	۲۶٫۴	۲۵٫۶
۲	۳۲٫۰	۳۳٫۰	۳۲٫۴	۳۵٫۸	۳۳٫۶	۳۱٫۰	۲۹٫۴	۳۱٫۶	۳۰٫۲	۳۰٫۴
۳	۳۹٫۰	۳۶٫۲	۳۳٫۷	۳۹٫۰	۳۸٫۰	۳۷٫۰	۳۹٫۸	۳۷٫۶	۳۹٫۰	۳۸٫۰
۴	۳۸٫۰	۳۹٫۰	۴۰٫۰	۴۰٫۶	۳۸٫۸	۴۰٫۴	۳۹٫۲	۳۹٫۰	۴۱٫۰	۴۱٫۴
۵	۳۶٫۵	۳۷٫۴	۳۸٫۵	۳۷٫۲	۳۹٫۰	۳۹٫۰	۳۷٫۸	۳۹٫۲	۴۱٫۶	۳۸٫۶
۶	۳۲٫۳	۳۶٫۰	۳۶٫۰	۳۵٫۲	۳۷٫۵	۳۷٫۰	۳۶٫۲	۳۵٫۶	۳۷٫۰	۳۸٫۶
۷	۳۰٫۶	۲۹٫۶	۲۷٫۴	۳۱٫۲	۳۲٫۵	۳۳٫۸	۳۲٫۰	۳۱٫۵	۲۸٫۸	۳۳٫۰
۸	۲۲٫۴	۲۴٫۰	۲۳٫۰	۲۰٫۰	۲۶٫۰	۲۴٫۶	۲۴٫۶	۲۳٫۰	۲۴٫۴	۲۴٫۴
۹	۱۵٫۰	۲۱٫۰	۱۷٫۰	۱۸٫۴	۲۰٫۰	۱۶٫۲	۱۹٫۴	۱۸٫۲	۱۷٫۲	۱۸٫۸
۱۰	۱۸٫۰	۱۴٫۰	۱۲٫۰	۱۳٫۰	۱۲٫۰	۱۲٫۵	۱۱٫۸	۱۹٫۶	۱۶٫۶	۱۲٫۴
۱۱	۱۹٫۵	۱۷٫۲	۱۸٫۰	۱۸٫۰	۱۶٫۰	۱۱٫۵	۱۵٫۶	*	۱۷٫۰	۲۲٫۰
۱۲	۱۹٫۸	۲۳٫۰	۲۱٫۴	۲۳٫۸	۲۰٫۶	۱۱٫۶	۱۹٫۰	*	۱۹٫۰	۱۷٫۸

همساز بیست و یکم در سطح ۰٫۰۱ معنی دار است و مؤلفه‌های همسازهای دیگر در سطح ۰٫۰۱ معنی دار نیستند. با افزودن مؤلفه کسینوسی همساز بیست و یکم، مدل برازش شده نهایی به صورت زیر به دست می‌آید:

$$y_{jt} = 16,58 + (-1)^j 11,36 - 7,67 C_{\lambda t} + 9,61 S_{\lambda t} - 0,764 S_{\gamma t} - 0,56 C_{\gamma t} + e_{jt}, \quad (16)$$

که در آن $R_a^2 = 0,9843$ و $R^2 = 0,9847$ ، $\hat{\sigma}^2 = 3,3$

در مدل (۱۳) ملاحظه کردیم که فرض عدم وجود اثر متقابل بین متغیر توضیحی رسته‌ای و هر یک از متغیرهای توضیحی غیر رسته‌ای قویاً پذیرفته شد. محاسبات مربوط به مدل‌های دیگر و از جمله مدل نهایی (۱۷) نیز نشان می‌دهد که در همه موارد بین متغیر توضیحی رسته‌ای و هر یک از متغیرهای توضیحی غیر رسته‌ای اثر متقابل وجود ندارد. موجود نبودن اثرات متقابل فوق‌الذکر در واقع انعکاس همبستگی مثبت و تقریباً کامل دو سری مینیم و ماکسیمم می‌باشد.

معنی‌داری در هر دو سطح مینیم و ماکسیمم داشته باشند. در صورتی که به منظور بررسی امکان بهبود مدل (۱۲)، همساز هفتم را بر مدل بیفزاییم مدل زیر به دست می‌آید:

$$y_{jt} = \mu + (-1)^j \lambda + a_{\lambda} C_{\lambda t} + b_{\lambda} S_{\lambda t} + a_{\gamma} C_{\gamma t} + b_{\gamma} S_{\gamma t} + e_{jt}. \quad (15)$$

مدل برازش شده به صورت زیر است:

$$y_{jt} = 16,58 + (-1)^j 11,36 - 7,67 C_{\lambda t} + 9,61 S_{\lambda t} + 0,463 C_{\gamma t} - 0,764 S_{\gamma t} + e_{jt}$$

که در آن $\hat{\sigma}^2 = 3,3$. ملاحظه می‌شود که همه متغیرهای توضیحی موجود در این مدل به استثنای $C_{\gamma t}$ معنی دار هستند. فرض $a_{\gamma} = 0$ در سطح ۰٫۰۱ پذیرفته می‌شود، لذا $C_{\gamma t}$ را از مدل حذف می‌کنیم. در بررسی همسازهای دیگر ملاحظه نمودیم که فقط مؤلفه کسینوسی

(۱۷) قابل قبول است. توجه کنید که بر اساس نتایج بخش قبل، حذف هر یک از پارامترهای مدل (۱۷) موجب می‌شود که این مدل به طور معنی‌داری بدتر شود. از طرف دیگر افزودن هر همساز دیگری مدل را به طور معنی‌داری بهتر نمی‌کند. بنابراین سری دو سطحی مشاهده شده را می‌توان تحقیق از مدل (۱۷) دانست. با در نظر گرفتن قسمت سیستماتیک این مدل به عنوان مکانیزم مولد مقادیر آینده، مینیم و ماکسیمم درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان از فروردین ۷۶ لغایت اسفند ۸۰ در جدول (۲) پیش‌بینی شده است.

جدول (۲) پیش‌بینی مینیمم مطلق و ماکسیمم مطلق
درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان ۷۶-۸۰

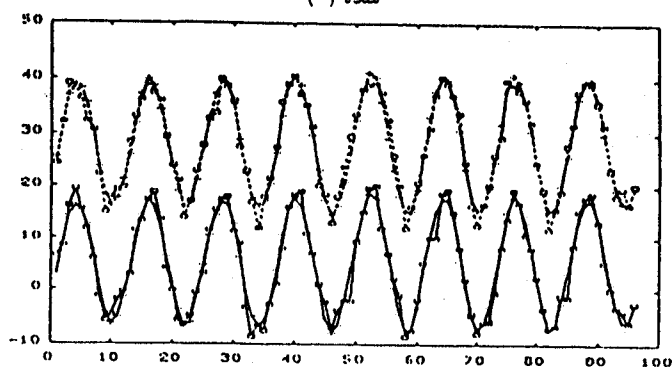
مینیمم					
سال	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰
۱ ماه	۳٫۶	۳٫۸	۳٫۴	۲٫۱	۳٫۱
۲	۱۰٫۶	۹٫۷	۱۰٫۳	۹٫۰	۸٫۷
۳	۱۶٫۰	۱۵٫۲	۱۵٫۱	۱۵٫۱	۱۳٫۶
۴	۱۷٫۷	۱۸٫۵	۱۷٫۴	۱۷٫۹	۱۶٫۹
۵	۱۶٫۱	۱۷٫۷	۱۷٫۳	۱۶٫۸	۱۷٫۱
۶	۱۲٫۳	۱۲٫۹	۱۴٫۱	۱۳٫۰	۱۳٫۳
۷	۶٫۹	۶٫۴	۷٫۸	۷٫۱	۷٫۱
۸	۰٫۳	۰٫۳	۰٫۵	۱٫۹	۱٫۰
۹	-۵٫۴	-۴٫۴	-۵٫۰	-۳٫۸	-۳٫۳
۱۰	-۸٫۰	-۷٫۴	-۷٫۱	-۷٫۳	-۵٫۸
۱۱	-۶٫۴	-۷٫۴	-۶٫۳	-۶٫۷	-۵٫۹
۱۲	-۱٫۸	-۳٫۳	-۳٫۲	-۲٫۵	-۳٫۰

ماکسیمم					
سال	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰
۱ ماه	۲۶٫۳	۲۶٫۵	۲۶٫۱	۲۴٫۸	۲۵٫۸
۲	۳۲٫۳	۳۲٫۵	۳۲٫۰	۳۱٫۷	۳۱٫۴
۳	۳۸٫۷	۳۷٫۹	۳۷٫۸	۳۷٫۸	۳۶٫۳
۴	۴۰٫۴	۴۱٫۲	۴۰٫۱	۴۰٫۶	۳۹٫۷
۵	۳۸٫۸	۴۰٫۴	۴۰٫۰	۳۹٫۵	۳۹٫۸
۶	۳۵٫۱	۳۵٫۶	۳۶٫۸	۳۵٫۷	۳۶٫۱
۷	۲۹٫۶	۲۹٫۱	۳۰٫۵	۳۰٫۶	۲۹٫۸
۸	۲۳٫۱	۲۳٫۰	۲۳٫۲	۲۴٫۶	۲۳٫۷
۹	۱۷٫۲	۱۸٫۲	۱۷٫۷	۱۸٫۸	۱۹٫۲
۱۰	۱۴٫۶	۱۵٫۲	۱۵٫۵	۱۵٫۳	۱۶٫۹
۱۱	۱۶٫۲	۱۵٫۳	۱۶٫۳	۱۵٫۹	۱۶٫۷
۱۲	۲۰٫۸	۱۹٫۳	۱۹٫۵	۲۰٫۱	۱۹٫۷

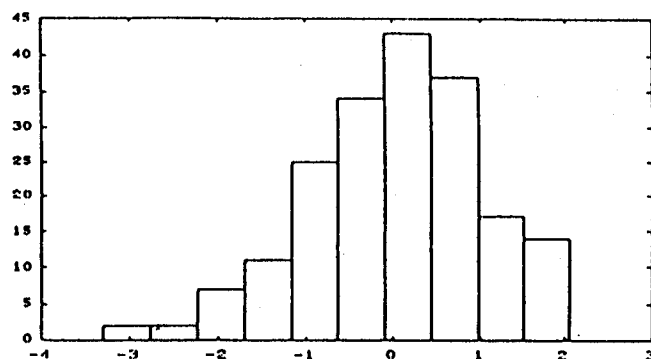
۳ بررسی درستی تشخیص مدل و آینده‌نگری

در نمودار (۱) سری دو سطحی مشاهده شده و مقادیر برازش شده بر اساس مدل (۱۷) مقایسه شده‌اند. این نمودار حاکی از انطباقی عالی است. در نمودار (۲) بافت‌نگار باقیمانده‌های مدل (۱۷) ملاحظه می‌شود. بررسیها و آزمونهای استاندارد مربوط به نرمال و ناهمبسته (و در نتیجه مستقل) بودن باقیمانده‌ها و ثابت بودن واریانس آنها حاکی از قابل قبول بودن این فرضهاست. به عبارت دیگر فرض $e_{jt} \sim iidN(0, \sigma^2)$ در مورد باقیمانده‌های مدل

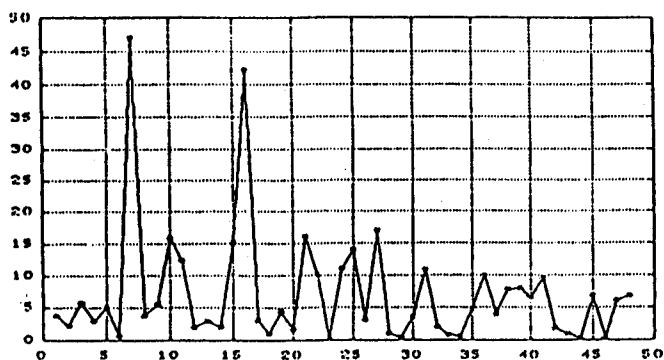
نمودار (۱) سری دو سطحی مشاهده شده (۰) و سری دو سطحی برازش شده (+)

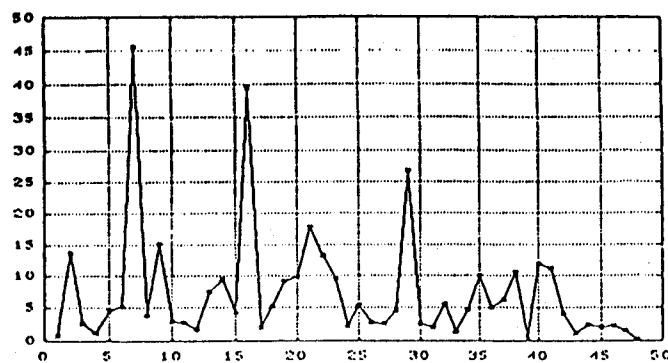
نمودار (۲) بافت نگار باقیمانده‌های مدل (۱۷)

نمودار (۴) دوره‌نگار باقیمانده‌های مدل (۱۲) مربوط به سطح ماکسیمم

نمودار (۳) دوره‌نگار باقیمانده‌های مدل (۱۲) مربوط به سطح مینیمم

۴ تقدیر و تشکر

مفقود موجب بهتر شدن مدل نهایی شدند تشکر می‌کنم. انگیزه اولیه تهیه مقاله حاضر در جریان راهنمایی پروژه خانم فیروزه روزبه، فارغ‌التحصیل رشته آمار دانشگاه اصفهان، به وجود آمد. زحمات ایشان قابل تقدیر است.

از پیشنهادهای داوران محترم که برای بهبود مقاله مفید بوده‌اند سپاسگزارم. از آقای دکتر هوشنگ طالبی که با پیشنهاد معقولتری برای برآورد داده‌های

مراجع

[3] Draper, N. R. and Smith, H. (1981) *Applied Regression Analysis*. 2nd ed. Wiley. New York.

[۱] باکس و جنکینز، تحلیل سریهای زمانی: پیش‌بینی و کنترل، ترجمه دکتر محمدرضا مشکانی ۱۳۷۱، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

[۲] خردمندیا، م (۱۳۷۶) الگوسازی فوریه و آینده‌نگری درجه حرارت ماهانه شهر اصفهان، طرح پژوهشی مصوب ۷۶۰۲۱۵، معاونت پژوهشی دانشگاه اصفهان.

برآورد تعداد اشتباهات کتاب

غلامحسین شاهکار*

با Mp ، Mq ، و Mpq . اگر تعداد اشتباهات پیدا شده را تقریباً برابر با میانگین آنها بگیریم، در این صورت داریم:

$$Mp = n, \quad Mq = m, \quad Mpq = k$$

و از اینجا به دست می‌آوریم:

$$M = \frac{(Mp)(Mq)}{Mpq} = \frac{mn}{k}$$

در نتیجه برآورد تعداد اشتباهات پیدا نشده کتاب عبارت است از:

$$M - (m + n - k) = \frac{mn}{k} - (m + n - k) = \frac{(m - k)(n - k)}{k}$$

جرج پولیا* ریاضیدان معاصر در ماهنامه ریاضی، شماره ژانویه سال ۱۹۷۶ این مسأله را به صورت زیر مطرح و به آن جواب می‌گوید.

مسأله قبل از چاپ کتابی دو نمونه‌خوان کتاب را خوانده و هریک مستقلاً n و m اشتباه در آن یافته‌اند. اگر تعداد اشتباهاتی که دو نمونه خوان مشترکاً پیدا کرده‌اند k باشد، در این صورت تعداد اشتباهات پیدا نشده کتاب را چقدر برآورد می‌کنید؟

حل- فرض کنید احتمال یافتن اشتباه توسط نمونه‌خوان اول p ، توسط نمونه‌خوان دوم q ، و این دو پیشامد مستقل باشند. همچنین فرض کنید کل تعداد اشتباهات موجود در کتاب M باشد. میانگین تعداد اشتباهاتی که به وسیله نمونه خوانهای اول، دوم، و هر دو پیدا می‌شوند به ترتیب برابرند

*) غلامحسین شاهکار، گروه آمار، دانشگاه فردوسی مشهد

*) Gorge Polya (1888-1985), American Mathematical Monthly.